

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	11
<i>Σωτήρης Ντάλης</i>	
Πρόλογος	39
I. ΕΤΗΣΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΑΠΕΙΛΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΗΠΑ	55
Προοίμιο	57
Κίνα	63
Ρωσία	73
Ιράν	83
Βόρεια Κορέα	91
Υγειονομική ασφάλεια	97
Κλιματική αλλαγή και υποβάθμιση του περιβάλλοντος	103
Πρόσθετα διακρατικά ζητήματα	107
Συγκρούσεις και αστάθεια	123
II. Ακρόαση για τις τρέχουσες απειλές στον κόσμο ...	133

III. Αναλύσεις, γεγονότα και αριθμοί:	
Ρωσία και Ουκρανία	173
Ρωσία	175
Ουκρανία	205
IV. Αναλύσεις, γεγονότα και αριθμοί:	
χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ	233
Πολωνία	237
Λευκορωσία	255
Σλοβακία	277
Ουγγαρία	295
Ρουμανία	315
Μολδαβία	335
Εσθονία	355
Λετονία	373
Λιθουανία	391
V. Αναλύσεις, γεγονότα και αριθμοί: Φινλανδία	411
Φινλανδία	413

ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ Φεβρουάριο του 2022, όταν η Ρωσία του Πούτιν εισέβαλε στην Ουκρανία, ακούγαμε συχνά να λέγεται ότι «τίποτα δεν θα είναι πια όπως πριν» και ότι θα μιλούσαμε πλέον για «τη μετά κορωνοϊό εποχή». Ετίθετο τότε το ερώτημα αν θα μεταφερόμασταν σε έναν προ παγκοσμιοποίησης κόσμο ή θα διακτινιζόμασταν σε μια εποχή της μεταπαγκοσμιοποίησης. Όμως ποιος θα καθόριζε το πλαίσιο και τους κανόνες; Μιλούσαμε για το «φαινόμενο COVID-19» ως μια κρίσιμη καμπή στη διεθνή πολιτική και οικονομία, αλλά και την ιατρική επιστήμη.

Βεβαίως, δεν λησμονούσαμε πως κάποιες καταστάσεις που διαμορφώνουν σήμερα το παγκόσμιο γίνεσθαι, όπως ο ανταγωνισμός ανάμεσα στην Κίνα και στις ΗΠΑ, η κρίση του πολυμερούς συστήματος διακυβέρνησης, οι προκλήσεις που απασχολούν την Ευρώπη, ή τα όρια της παγκοσμιοποίησης, προϋπήρχαν της κρίσης του COVID-19. Αυτό που στην ουσία άλλαζε εκείνη την περίοδο ήταν οι κανόνες του παιχνιδιού, καθώς η κρίση της πανδημίας που ξέσπασε επιτάχυνε τις εξελίξεις, διευρυνε το πλαίσιό τους και όξυνε τις αντιθέσεις που ήδη υπήρχαν. Ήταν άγνωστο πού μπορούσαμε να

οδηγηθούμε. Όμως ήταν βέβαιο πως ο COVID-19 θα άφηνε το στίγμα του στον γεωπολιτικό και γεωοικονομικό χάρτη.¹

Στην εποχή μας τρία τεράστια προβλήματα, τα οποία διαπλέκονται και για τα οποία έχουμε εμείς την ευθύνη, είναι η κλιματική αλλαγή, οι πανδημίες και η απώλεια της βιοποικιλότητας, υποστήριξε ο Αμερικανός συγγραφέας David Quammen.² Πριν από δέκα χρόνια, με βιβλίο του που εκδόθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, σήμανε έναν δυνατό συναγερμό στον οποίο κανείς δεν έδωσε σημασία. Δεν έκανε προγνώσεις

1. Για την κρίση της πανδημίας του COVID-19 βλ., μεταξύ άλλων, William H. McNeill, *Λαοί και επιδημίες*, μτφρ. Γ. Βογιατζής, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα 2021· Frank M. Snowden, *Επιδημίες και κοινωνία. Από τον Μαύρο Θάνατο μέχρι σήμερα*, μτφρ. Τιτίνα Σπερελάκη, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2021· Joe Miller, Özlem Türeci, Ugur Sahin, *Το εμβόλιο που άλλαξε τον κόσμο*, μτφρ. Κ. Πανσέληνος, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα 2022· Ivan Krastev, *Ήρθε το αύριο ή ακόμα; Πώς η πανδημία αλλάζει την Ευρώπη*, μτφρ. Γ. Καράμπελας, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα 2020· Pascal Boniface, *Η γεωπολιτική του COVID-19*, πρόλ.-επιμ. Σωτήρης Ντάλης, μτφρ. Σ. Τζελέπη, Εκδόσεις Ροπή, Θεσσαλονίκη, 2021· Debora Mackenzie, *COVID-19. Η πανδημία που δεν θα έπρεπε να έχει συμβεί και πώς θα σταματήσουμε την επόμενη*, μτφρ. Χ. Βόντα, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2020· Klaus Schwab, Thierry Malleret, *Η μεγάλη επανεκκίνηση*, μτφρ. Αριάδνη Αλαβάνου, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2021· Σωτήρης Ντάλης (επιμ.-εισαγ.), *Μετά την πανδημία. Η Ελλάδα, η Ευρώπη και ο κόσμος στη σκιά της δυστοπίας. Προκλήσεις και προοπτικές*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2021· Fareed Zakaria, *Δέκα μαθήματα για την εποχή μετά την πανδημία*, επιμ.-εισαγ. Σωτήρης Ντάλης, μτφρ. Γ. Κουρμένταλα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2022· Ειρήνη Χειλά (επιμ.), *COVID-19 και η «επόμενη μέρα». Γεωπολιτική, οικονομία, διεθνείς θεσμοί*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2022· Colin McInnes, Kelley Lee, *Παγκόσμια υγεία και διεθνείς σχέσεις*, μτφρ. Αμαλία Κολομπάτσου, Εκδόσεις Παριζιάνου, Αθήνα 2021.

2. «Θα ζήσουμε πανδημίες χειρότερες του κορωνοϊού», συνέντευξη στον Μ. Ανδριωτάκη, *Η Καθημερινή*, 13.2.2022.

αλλά μετέφερε τα λόγια και τις γνώσεις των επιστημόνων. Όλοι του έλεγαν ότι μια πανδημία ήταν προ των πυλών και θα την προκαλούσε ένας ιός RNA ο οποίος θα μπορούσε να εξελιχθεί γρήγορα. Οι μολυσματικές ασθένειες βρίσκονται ολόγυρά μας. Είναι ένα είδος φυσικού κονιάματος που συνδέει το ένα πλάσμα με το άλλο, το ένα είδος με το άλλο, μέσα στις περίτεχνες βιοφυσικές κατασκευές που ονομάζουμε οικοσυστήματα, υπογραμμίζει στο βιβλίο του.³ Ειδικότερα, η πανδημία του COVID-19 μπορεί να ξεκίνησε με μια νυχτερίδα σε μια σπηλιά, αλλά η ανθρώπινη δραστηριότητα είναι εκείνη που της έδωσε τις ευκαιρίες. Έτσι, «όταν πάψετε να ανησυχείτε για μερικά κρούσματα, εστίες και επιδημίες, θα χρειαστεί να ανησυχήσετε για τα επόμενα. Εκτός αν κάνετε κάτι για να αλλάξουν οι συνθήκες», υποστηρίζει ο Quammen.⁴

Τα τελευταία χρόνια ο κόσμος παρασύρεται από μια ασυνήθιστη συρροή κρίσεων, συμπεριλαμβανομένων του πολέμου που προκάλεσε η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, της συνεχιζόμενης πανδημίας του COVID-19, των μεγάλων αναταραχών του παγκόσμιου εμπορίου και της εφοδιαστικής αλυσίδας, του πληθωρισμού, της προσφυγικής κρίσης και των συμπτωμάτων της κλιματικής αλλαγής.

Τα τελευταία 20 χρόνια όλες οι εκθέσεις των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών παρουσίαζαν δυσοίωνα σενάρια και εκτιμήσεις για τον κόσμο. Ήδη από το 1997, επί προεδρίας Μπιλ Κλίντον, για πρώτη φορά συνεργάστηκαν 18 αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες (συμπεριλαμβανομένων των CIA

3. David Quammen, *Spillover. Από τα ζώα στον άνθρωπο η επόμενη πανδημία*, μτφρ. Σώτη Τριανταφύλλου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2021, σ. 26.

4. *Ο.π.*, σ. 780.

και NSA) και αποφάσισαν να συντάξουν μια έκθεση αρκετά διαφορετική από τις συνηθισμένες που συντάσσουν οι μυστικές υπηρεσίες. Απευθυνόταν στην πολιτική ηγεσία, αλλά ήταν προσβάσιμη σε κάθε ενδιαφερόμενο και είχε ως αντικείμενο εκτιμήσεις και εναλλακτικά σενάρια για τις τάσεις που είναι πιθανό να κυριαρχήσουν στον κόσμο τα επόμενα 20 χρόνια. Η έκθεση αυτή (Global Trends – Παγκόσμιες Τάσεις) εκδίδεται πλέον κάθε τέσσερα χρόνια στην αρχή της εκάστοτε αμερικανικής προεδρίας.⁵ Μάλιστα, κάποιες από αυτές δικαιώθηκαν αναδρομικά, όπως η έκθεση του 2008 που ανέφερε ως πολύ ισχυρή την πιθανότητα να ξεσπάσει μια πανδημία στην Ανατολική Ασία και να επεκταθεί γρήγορα σε ολόκληρο τον κόσμο. Η συγκεκριμένη έκθεση των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών καταθέτει εκτιμήσεις που είναι πάντα ενδεχόμενες, ποτέ κατηγορηματικές, και βασίζονται σε ήδη διαπιστωμένες τάσεις του παγκόσμιου γίνεσθαι. Ειδικά η έκθεση *Global Trends 2040* που δημοσιεύτηκε το 2021, ίσως επηρεασμένη και από την πανδημία του COVID-19, είναι η πιο γκρίζα και η πιο απαισιόδοξη από τις επτά εκθέσεις που έχουν δημοσιευτεί μέχρι σήμερα. Έβλεπε την πανδημία όχι μόνο ως την «πιο σημαντική διεθνή αναστάτωση από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο», αλλά και ως το προείκασμα ενός πιο αβέβαιου και επίφοβου κόσμου στις επόμενες δεκαετίες. Μιλούσε για έναν «μετααμερικανικό κόσμο», αναγνωρίζοντας ότι οι ΗΠΑ δεν θα μπορούν πλέον να κυριαρχούν σε ολόκληρο τον πλανήτη ή να έχουν το προβάδισμα σε όλα τα κρίσιμα πεδία ισχύος. Αναγνώριζε τον ανταγωνισμό ΗΠΑ-Κίνας ως τον κύριο άξο-

5. Βλ. σχετικά Πέτρος Παπακωνσταντίνου, «Δυσοίωνα σενάρια για τα επόμενα 20 χρόνια από τις μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ», *Η Καθημερινή*, 30.4.2021.

να των διεθνών συγκρούσεων και κοινό παρονομαστή των πολύ διαφορετικών σεναρίων που σκιαγραφούσε. Εκτιμούσε, επίσης, ότι οι εθνικές κυβερνήσεις, δημοκρατικές ή μη, θα βρεθούν αντιμέτωπες με επικίνδυνα κύματα κοινωνικής αμφισβήτησης, εξεγέρσεων ή και ανατροπών, καθώς θα δοκιμαστούν από δημογραφικές πιέσεις, οικονομικές κρίσεις, περιβαλλοντικές προκλήσεις και κοινωνικές απαιτήσεις που θα δυσκολευτούν να διαχειριστούν.⁶

ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΤΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ»

Η παγκόσμια τάξη που οικοδομήθηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν υπήρξε ποτέ τέλεια, όμως παρείχε σταθερότητα και άφθονες ευκαιρίες για διεθνή συνεργασία. Τώρα όμως φαίνεται να καταρρέει, καθώς η Ρωσία, μια μεγάλη πυρηνική δύναμη, χωρίς βάσιμο λόγο, ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2022 μια αιματηρή εκστρατεία για την κατάκτηση μιας άλλης χώρας, κάτι που θυμίζει περισσότερο τη δεκαετία του 1940 παρά τη δεκαετία του 2020.⁷

Μετά την ιστορική κατάρρευση του Τείχους του Βερολίνου το 1989, δημιουργήθηκε μια γενική ευφορία, η οποία δεν αφορούσε μόνο τη «νίκη του οικονομικού και πολιτικού φιλελευθερισμού», όπως την παρουσίασε ο Φράνσις Φουκουγιάμα· αφορούσε και την παρακμή του εθνικισμού.

Η περιόφημη παγκοσμιοποίηση της οικονομίας θα μείωνε αρχικά τον πρωταγωνιστικό ρόλο των εθνικών ταυτοτήτων και το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν θα ήταν

6. Π. Παπακωνσταντίνου, *ό.π.*

7. Joschka Fischer, “The End of Stability”, *The Project Syndicate*, 22.8.2022.

απλώς υπερεθνικό, αλλά μεταεθνικό. Όμως στη συνέχεια τίποτα από όλα αυτά δεν συνέβη.

Η θριαμβολογία της μεταψυχροπολεμικής εποχής στη Δύση, όταν ο Φουκουγιάμα διακήρυττε το «τέλος της ιστορίας» και τη νίκη της φιλελεύθερης δημοκρατίας, μοιάζει πλέον με μακρινή ανάμνηση.

Ο εθνικισμός επέστρεψε με πρωταγωνιστικό ρόλο στην παγκόσμια πολιτική ζωή και θέτει σε κίνδυνο τις δυτικές δημοκρατίες από την Ιταλία μέχρι τις ΗΠΑ. Η Τουρκία μέσω της εθνικιστικής και αναθεωρητικής λογικής του Ερντογάν απειλεί διαρκώς την Ελλάδα, η Κίνα έχει αγκαλιάσει έναν νέο εθνικιστικό αυταρχισμό και η Ρωσία του Πούτιν προχώρησε σε έναν εθνικιστικό πόλεμο με στόχο την ισοπέδωση της Ουκρανίας και του ουκρανικού έθνους.

Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία έχει ακυρώσει πλέον όλη τη μεταψυχροπολεμική αρχιτεκτονική ασφαλείας στην Ευρώπη. Έχουμε έναν περιφερειακό πόλεμο με χαρακτηριστικά παγκόσμιου πολέμου, που επαναπροσδιορίζει σήμερα την έννοια της ισχύος στον σύγχρονο κόσμο. Αυτός ο πόλεμος στην Ουκρανία δεν γίνεται μεμονωμένα. Ενώ η Ρωσία αμφισβητεί την υπό την ηγεσία των ΗΠΑ εντολή ασφαλείας στην Ευρώπη, η Κίνα την αμφισβητεί στην Ασία.⁸ Πρόκειται για μια γεωπολιτική μετάβαση της οποίας τα αποτελέσματα δεν θα φανούν σύντομα.

Ο πόλεμος μαίνεται στην Ευρώπη, η γεωπολιτική επέστρεψε, και αυτό το εκμεταλλεύονται αυταρχικοί ηγέτες. Στις 21 Ιουλίου 2022 είδαμε την «αντιδυτική συμμαχία τριών αυταρχικών ηγετών Ιράν, Ρωσίας, Τουρκίας», σε συνάντηση κορυφής

8. Philip Short, “After six months of bloody and terrible war, what exactly does Putin want from Ukraine”, *The Guardian*, 22.8.2022.

στην Τεχεράνη. Ο μόνος που έλειπε για να ολοκληρωθεί η ομάδα ήταν ο Κινέζος πρόεδρος. Όμως η Σύνοδος της Σαμαρκάνδης στο Ουζμπεκιστάν, τον Σεπτέμβριο του 2022, ήταν ένα ακόμα βήμα στην ενίσχυση του αντιδυτικού πόλου, που ξεκίνησε πριν από αρκετά χρόνια αλλά αποκρυσταλλώθηκε με τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Η σύνοδος κορυφής της Τεχεράνης είχε δείξει ότι, παρά τις κυρώσεις, ο Πούτιν είναι ακόμη σε θέση να οικοδομεί συμμαχίες και να συμμετέχει σε διεθνείς συναντήσεις. Έδειξε επίσης ότι, μετά τη δημιουργία της ομάδας της Ασάνα το 2017, η Ρωσία, το Ιράν και η Τουρκία είναι οι δυνάμεις που κινούν τα νήματα στη Συρία, και όχι πλέον η Δύση.

Ο αντιδυτικός πόλος είναι πλέον σε πλήρη ανάπτυξη, και αυτό φάνηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 2022 στην ετήσια σύνοδο του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης (ΟΣΣ) στη Σαμαρκάνδη,⁹ στην παλαιά εμπορική διαδρομή του «Δρόμου του

9. Μετά το πέρας της 22ης συνάντησης των αρχηγών κρατών του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης που πραγματοποιήθηκε στην ιστορική πόλη του Ουζμπεκιστάν Σαμαρκάνδη, υπογράφηκε το Ανακοινωθέν της Σαμαρκάνδης. Στη σύνοδο κορυφής συμμετείχαν από τις χώρες μέλη ο πρόεδρος της Ρωσίας Βλαντίμιρ Πούτιν, ο πρόεδρος της Κίνας Σι Τζινπίνγκ, ο πρόεδρος του Καζακιστάν Κασίμ Τζομάρτ Τοκάγιεφ, ο πρόεδρος του Κιργιστάν Σαντίρ Τζαπάροφ, ο πρόεδρος του Τατζικιστάν Ιμαμαλί Ραχμόν, ο πρωθυπουργός του Πακιστάν Σαχμπάζ Σαρίφ, ο πρωθυπουργός της Ινδίας Ναρέντρα Μόντι, από τις παρατηρήτριες χώρες ο πρόεδρος της Λευκορωσίας Αλεξάντρ Λουκασένκο, ο πρόεδρος της Μογγολίας Ουχναγκίν Χουρελσούχ, ο Ιρανός πρόεδρος Εμπραχίμ Ραϊσί, οι προσκεκλημένοι ηγέτες, ο πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ο πρόεδρος του Τουρκμενιστάν Σεργκάρ Μπερτομουχαμέντοφ και ο πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν Ιλχάμ Αλίγιεφ. Οι ηγέτες των χωρών μελών του ΟΣΣ, δηλαδή της Ρωσίας, της Κίνας, του Καζακιστάν, του Κιργιστάν, του Τατζικιστάν, του Πακιστάν, της Ινδίας και του Ουζμπεκιστάν, υπέγραψαν το Ανακοινωθέν της

Μεταξίου», όπου η Βρετανική και η Ρωσική Αυτοκρατορία τον 19ο αιώνα ανταγωνίζονταν για την κυριαρχία στο Αφγανιστάν και σε άλλα εδάφη της Κεντρικής Ασίας.

Αυτή η μάχη για επιρροή έγινε γνωστή ως «μεγάλο παιχνίδι» (the Great Game), όρος που επινοήθηκε από τον Βρετανό αξιωματικό των μυστικών υπηρεσιών και εξερευνητή Arthur Conolly, ο οποίος αποκεφαλίστηκε δημόσια ως κατάσκοπος σε μια πλατεία της Μπουχάρας, 320 χιλιόμετρα δυτικά της Σαμαρκάνδης, το 1842.

Ένας άγνωστος στο ευρύ κοινό οργανισμός¹⁰ που έχει

Σαμαρκάνδης σχετικά με τα πορίσματα της συνόδου. Στο ανακοινωθέν οι ηγέτες εξέφρασαν την πρόθεσή τους να αναπτύξουν τη συνεργασία τους στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας και να σχηματίσουν μια λίστα τρομοκρατικών και εξτρεμιστικών οργανώσεων. Τονίστηκε δε η σημασία της διοργάνωσης κοινών στρατιωτικών ασκήσεων «Ειρηνευτικής Αποστολής» από τον Οργανισμό για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας. Οι ηγέτες καταδίκασαν τη μονομερή ανάπτυξη των διεθνών πυραυλικών συστημάτων από ορισμένες χώρες και σημείωσαν πως αυτό επηρεάζει αρνητικά τη διεθνή ασφάλεια και τη σταθερότητα. Μετά το πέρας της συνόδου, την εκ περιτροπής προεδρία του ΟΣΣ ανέλαβε η Ινδία, και η επόμενη σύνοδος κορυφής του ΟΣΣ θα πραγματοποιηθεί το 2023 στην Ινδία. Στο πλαίσιο της συνόδου υπογράφηκαν από τις χώρες μέλη 40 μνημόνια, συμπεριλαμβανομένου ενός περιεκτικού σχεδίου δράσης για την εφαρμογή της συμφωνίας για τη μακροπρόθεσμη καλή γειτονία, φιλία και συνεργασία.

10. Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης ιδρύθηκε το 2001 ως σύμφωνο αμυντικής και οικονομικής συνεργασίας με τη συμμετοχή της Ρωσίας, της Κίνας και πρώην σοβιετικών δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας (Καζακιστάν, Ουζμπεκιστάν, Κιργιστάν, Τατζικιστάν), εν είδει αντιβάρου στους δυτικούς οργανισμούς. Στην πορεία εντάχθηκαν σε αυτόν η Ινδία και το Πακιστάν, ενώ επίκειται και η ένταξη του Ιράν. Σήμερα, αντιπροσωπεύει τον μεγαλύτερο, σε έκταση και πληθυσμό, διεθνή οργανισμό περιφερειακής συνεργασίας. Η Τουρκία συμμετέχει στις συνόδους του απλώς ως «εταίρος διαλόγου».

προσελκύσει ελάχιστη από την προσοχή της παγκόσμιας κοινής γνώμης από την ίδρυσή του το 1996, αν και περιλαμβάνει χώρες όπως η Κίνα, η Ρωσία, η Ινδία και το Πακιστάν, ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης, είναι έτοιμος να κάνει ένα τολμηρό γεωπολιτικό βήμα και να πρωταγωνιστήσει στο νέο «μεγάλο παιχνίδι», αγκαλιάζοντας το Ιράν και ακούγοντας παράλληλα τις «αγωνίες» της Τουρκίας.

Με όχημα τον ΟΣΣ, η Κίνα, εκμεταλλευόμενη τον ρωσικό αναθεωρητισμό, επιχειρεί να ηγηθεί μιας αναδυόμενης αντιδυτικής παγκόσμιας τάξης. Όσο για τη Ρωσία, το γεωπολιτικό της φλερτ με την Κίνα θα έχει προοπτική μόνο αν κερδίσει τον πόλεμο στην Ουκρανία. Σε αντίθετη περίπτωση, θα είναι απολύτως εξαρτημένη από την Κίνα και εργαλείο για το αντιδυτικό μέτωπο που προωθεί το Πεκίνο.

Σύμφωνα με το κεφάλαιο για την Κίνα στην *Ετήσια Αξιολόγηση Απειλών της Κοινότητας Υπηρεσιών Πληροφοριών των ΗΠΑ*,¹¹ το Πεκίνο βλέπει την ολοένα και πιο ανταγωνιστική σχέση ΗΠΑ-Κίνας ως μέρος μιας ιστορικής γεωπολιτικής αλλαγής, και θεωρεί τις διπλωματικές, οικονομικές και στρατιωτικές κινήσεις της Ουάσιγκτον κατά του Πεκίνου μια στρατηγική των ΗΠΑ για να αποτρέψουν την αύξηση της ισχύος της Κίνας και για να υπονομεύσουν την κυριαρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κίνας (ΚΚΚ).

11. Η *Ετήσια Αξιολόγηση Απειλών της Κοινότητας Υπηρεσιών Πληροφοριών των ΗΠΑ (Annual Threat Assessment of the US Intelligence Community)*, την οποία κατέθεσαν αξιωματούχοι της CIA ενώπιον της Βουλής των Αντιπροσώπων, για την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, περιλαμβάνει γεγονότα και αριθμούς που αντλήθηκαν από το *The World Factbook*, μια ετήσια έκδοση της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA) των ΗΠΑ.

Το Πεκίνο συνδυάζει ολοένα και περισσότερο την αυξανόμενη στρατιωτική του ισχύ με την οικονομική, την τεχνολογική και τη διπλωματική του ισχύ, προκειμένου να ενισχύσει την εξουσία του ΚΚΚ, να εξασφαλίσει αυτό που θεωρεί κυρίαρχο έδαφός του και την περιφερειακή του υπεροχή, και για να συνεχίσει την προσπάθειά του για παγκόσμια επιρροή.

Ωστόσο, η Κίνα αντιμετωπίζει πολλές εσωτερικές και διεθνείς προκλήσεις, που σε ορισμένες περιπτώσεις αυξάνονται και είναι πιθανό να παρεμποδίσουν τις φιλοδοξίες των ηγετών του ΚΚΚ. Αυτές αφορούν κυρίως τη γήρανση του πληθυσμού, τα υψηλά επίπεδα των εταιρικών οφειλών, την οικονομική ανισότητα και την εντεινόμενη αντίσταση απέναντι στις σκληρές τακτικές της Κίνας στην Ταϊβάν και σε άλλες χώρες.

Η Κίνα χρησιμοποιεί συντονισμένα εργαλεία κυβερνητικού επιπέδου για να επιδείξει τη δύναμή της και να υποχρεώσει τους γείτονές της να συναινέσουν στις βλέψεις του Πεκίνου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι εδαφικές και θαλάσσιες διεκδικήσεις του και η προσάρτηση της Ταϊβάν.

Η ΜΕΤΑΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΠΟΥΤΙΝ

Από το 2000 και μετά, ο σημερινός Ρώσος πρόεδρος από τη μία πλευρά έπρεπε να εμποδίσει τον όποιο εκδημοκρατισμό της Ρωσίας και από την άλλη να ενισχύσει τον γεωπολιτικό ρόλο της χώρας του, η οποία ως ισχυρό ατού έχει το πυρηνικό της οπλοστάσιο αφενός και τον ενεργειακό της πλούτο αφετέρου. Για τον Πούτιν, όμως, τα ατού αυτά δεν είναι αρκετά. Θεωρεί απαραίτητη και την κατά ένα μέρος επανασύσταση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, η οποία, πέρα από γεωπολιτική οντότητα με ισχύ, θα διαθέτει και θρησκευτικό βάρος. Και από την άποψη αυτή είναι αρκετά συγκεχυμένες οι σχέσεις

του καθεστώτος Πούτιν με την Τουρκία, το Ισραήλ, τους Άραβες και τους μουσουλμάνους της Κεντρικής Ασίας.¹²

Ο διευθυντής της CIA Γουίλιαμ Μπερνς (διορίστηκε τον Μάρτιο του 2021), διπλωμάτης και πρώην υφυπουργός Εξωτερικών (2011-2014), στο βιβλίο του περιγράφει τον Πούτιν ως «έναν πολύ εύφλεκτο συνδυασμό φιλοδοξίας και ανασφάλειας».¹³

Το 2008, όταν συζητήθηκε στη Σύνοδο του NATO στο Βουκουρέστι η πιθανότητα να ενταχθεί στη συμμαχία η Ουκρανία, ο Μπερνς ήταν πρέσβης στη Μόσχα και έγραψε σε τηλεγράφημα στον Λευκό Οίκο: «Η είσοδος της Ουκρανίας στο NATO είναι η πιο έντονη από όλες τις κόκκινες γραμμές για τη ρωσική ελίτ. Στα περισσότερα από δυόμισι χρόνια συνομιλιών μου με βασικούς δρώντες δεν έχω βρει ακόμη κανέναν που να βλέπει την Ουκρανία στο NATO ως κάτι πέρα από άμεση πρόκληση για τα συμφέροντα της Ρωσίας. [...] Η σημερινή Ρωσία θα απαντήσει».¹⁴

Ένα από τα «εργαλεία» που αξιοποίησε ο Πούτιν τα δύο τελευταία χρόνια ήταν η ρωσική διείσδυση στην Ευρώπη. Στις αρχές του 2022, δύο εκθέσεις του Στέιτ Ντιπάρτμεντ παρουσίαζαν τον «χάρτη» της κρυφής επιρροής της Ρωσίας

12. Βλ. τον σχολιασμό της έκθεσης της CIA από τον Αθανάσιο Παπανδρόπουλο, «CIA: Σοβαρές οι απειλές Πούτιν για την Ευρώπη», στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, στις 26.4.2022 και στις 2.5.2022 [<https://www.ot.gr/2022/04/26/aporseis/opinion/cia-etsi-tha-einai-o-neos-kosmos-pou-anadyetai/>].

13. William Burns, *The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal*, Penguin Random House, London 2020.

14. Το τηλεγράφημα αναφέρει ο πρώην διπλωματικός ανταποκριτής του BBC, Philip Short, “After six months of bloody and terrible war, what exactly does Putin want from Ukraine”, *The Guardian*, 22.8.2022.

στη Δύση και ειδικότερα στην Ευρώπη. Οι εκθέσεις που παρέδωσε στον πρόεδρο Τζο Μπάιντεν και στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας των ΗΠΑ περιείχαν εμπιστευτικές πληροφορίες των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, καθώς και στοιχεία που είχαν συλλέξει οι διάφορες υπηρεσίες της αμερικανικής κυβέρνησης με πρώτο και καλύτερο το Υπουργείο Οικονομικών. Τον Σεπτέμβριο του 2022, αρκετούς μήνες μετά τη ρωσική επίθεση στην Ουκρανία, το Στέιτ Ντιπάρτμεντ αποφασίζει να ενημερώσει διακόσιες πρεσβείες σε όλο τον κόσμο για την ύπαρξη των δύο εκθέσεων και αποχαρακτηρίζει ορισμένα τμήματά τους για να προειδοποιήσει συγκεκριμένες κυβερνήσεις για τη ρωσική ανάμειξη στη χώρα τους. Στις 13 Σεπτεμβρίου 2022, σε τηλεγράφημα του Associated Press αναφερόταν μια έκθεση που βρισκόταν στα χέρια του Στέιτ Ντιπάρτμεντ και η οποία έκανε απολογισμό της χρηματοδότησης του Κρεμλίνου με στόχο τον επηρεασμό δυτικών κομμάτων και πολιτικών. Υπογράμμισε δε πως οι επιχειρήσεις επηρεασμού δεν είχαν τελειώσει και ετοιμάζονταν και άλλα ρωσικά κεφάλαια για να δοθούν σε άτομα ή υπηρεσίες σε δυτικές χώρες. Στην όλη συζήτηση μπήκε και ο Λέον Πανέτα, πρώην επικεφαλής της CIA και του Πενταγώνου επί κυβέρνησης Ομπάμα, όταν ο σημερινός πρόεδρος των ΗΠΑ Τζο Μπάιντεν ήταν αντιπρόεδρος. Σε συνέντευξή του στην ιταλική *La Repubblica*, η οποία έφερε στη δημοσιότητα πολλά στοιχεία για τις δύο αμερικανικές εκθέσεις, θα υπογραμμίσει πως «είχαμε πάντα πληροφορίες για τις ρωσικές προσπάθειες να παρακάμψουν τις κυρώσεις και να κατευθύνουν κεφάλαια σε όσους βρίσκονται κοντά στις θέσεις Πούτιν και είναι εχθροί των ΗΠΑ. Το να ακούω από οποιονδήποτε να καταφέρεται εναντίον των κυρώσεων, όπως το έκανε ο Ματέο Σαλβίνι, εμένα με οδηγεί στο συμπέρασμα ότι έχει επηρεαστεί

από τη Ρωσία».¹⁵ Αναφερόμενος στον πρώην πρωθυπουργό Μπερλουσκόνι, ο Πανέτα απαντά: «Δεν θα με εξέπληττε αν ο Μπερλουσκόνι είχε στενή σχέση με τον Πούτιν».¹⁶

Σύμφωνα με τη *La Repubblica*, η οποία έκανε λόγο για πληροφορίες «από ιδιαίτερα έγκυρη πηγή με άμεση γνώση των γεγονότων, που συζήτησε το θέμα με ανώτατο στέλεχος του Στέιτ Ντιπάρτμεντ», ο λόγος για τον οποίο η Ουάσιγκτον αποφάσισε να προχωρήσει στην καταγγελία είναι παρόμοιος με εκείνον που οδήγησε στον σταδιακό αποχαρακτηρισμό και στη δημοσίευση των ρωσικών στρατιωτικών ελιγμών την παρμονή και μετά την εισβολή στην Ουκρανία. Δημοσιοποιούν πλέον πληροφορίες και τις μοιράζονται με τις πλέον πληγείσες συμμαχικές χώρες, προκειμένου να μπορέσουν να αντιδράσουν και να φέρουν σε δύσκολη θέση τη Μόσχα για τις «κακόβουλες οικονομικές δραστηριότητές της».¹⁷

Οι αμερικανικές εκθέσεις, που προκάλεσαν μεγάλη συζήτηση στην Ευρώπη τον Σεπτέμβριο του 2022, απασχόλησαν και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ο πρόεδρος της Ειδικής Επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ξένη Ανάμιξη και ευρωβουλευτής της Ομάδας των Σοσιαλιστών και Δημοκρατών Ραφαέλ Γκλικσμάν θα δηλώσει: «Επιτέλους, χάρη στις αμερικανικές υπηρεσίες, φαίνεται ότι οι Ευρωπαίοι είναι έτοιμοι να ανοίξουν τα μάτια τους. Η πρόταση της προέδρου

15. Ο Πανέτα αναφερόταν στην ομιλία του πρώην υπουργού Εσωτερικών της Ιταλίας και επικεφαλής της Λέγκας του Βορρά, ο οποίος στις αρχές Σεπτεμβρίου του 2022 είχε ζητήσει την άρση των κυρώσεων εις βάρος του Κρεμλίνου.

16. Βλ. Νατάσα Μπαστέα, «Δύο οι φάκελοι με τα ενοχοποιητικά στοιχεία για τις ρωσικές μίζες», *Τα Νέα*, 19.9.2022.

17. «Η Ιταλία στη λίστα με τις ρωσικές μίζες», *Τα Νέα*, 16.9.2022.

της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ούρσουλα Φον Ντερ Λάιεν για τη δημιουργία ενός συμφώνου για την υπεράσπιση της δημοκρατίας κατά της ρωσικής παρέμβασης κινείται προς την κατεύθυνση του έργου της επιτροπής μας». Και συμπλήρωσε πως η επιτροπή έχει στα χέρια της «κατάλογο των ολιγαρχών που ανήκουν στο σύστημα Πούτιν και οι οποίοι έχουν δώσει εκατομμύρια ευρώ σε διάφορα ιδρύματα και οργανώσεις στην Ευρώπη».¹⁸

Η έκθεση της CIA που παρουσιάζεται στην παρούσα έκδοση υποστηρίζει πως η Ρωσία θα παραμείνει μια ισχυρή δύναμη και μια τρομερή πρόκληση για τις Ηνωμένες Πολιτείες σε ένα μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό πλαίσιο κατά την επόμενη δεκαετία. Η Ρωσία θα συνεχίσει να επιδιώκει τα συμφέροντά της ανταγωνιστικά, μερικές φορές συγκρουόμενη και προκλητικά, μεταξύ άλλων πιέζοντας να κυριαρχήσει τόσο στην Ουκρανία όσο και σε άλλες «κοντινές χώρες», ενώ παράλληλα θα διερευνήσει ευκαιρίες για την επίτευξη μιας πιο σταθερής σχέσης με την Ουάσιγκτον. Η Ρωσία θα συνεχίσει να χρησιμοποιεί τη διαφθορά ως αποτελεσματικό εργαλείο εξωτερικής πολιτικής για να προωθήσει τους γεωπολιτικούς της στόχους και να εξαγοράσει επιρροή σε άλλες χώρες. Ωστόσο, η διαφθορά αποτελεί επίσης μακροπρόθεσμη εγχώρια αδυναμία, καθώς και τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη και στην ικανότητά της να προσελκύσει επενδύσεις.

Η έκθεση εκτιμά ότι ο Πούτιν δεν πρόκειται να θέσει σύντομα τέλος στην πολεμική ατμόσφαιρα που έχει δημιουργηθεί στην Ευρώπη και όχι μόνο. Θα τη διατηρήσει αφενός ως αποσταθεροποιητικό στοιχείο της ευρωπαϊκής συνοχής και

18. «Έχουμε τον κατάλογο των ολιγαρχών που κάνουν τη δουλειά του Πούτιν στην Ευρώπη», *Τα Νέα*, 16.9.2022.

αφετέρου ως εργαλείο στις σχέσεις του με την Κίνα. Σχέση η οποία ναι μεν έχει έναν κοινό αντίπαλο, τη Δύση και τις ΗΠΑ, διέπεται όμως και από ποικίλες εσωτερικές διαφορές, τόσο πολιτικές όσο και εδαφικές.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η έκθεση προβλέπει ότι Ρωσία και Κίνα θα εφαρμόσουν κοινές πολιτικές αποπληροφόρησης, προπαγάνδας, οργάνωσης του διεθνούς εγκλήματος και κυβερνοεπιθέσεων. Θα αξιοποιούν επίσης κάθε ευκαιρία του διεθνούς οικονομικού συστήματος για να δημιουργούν τεχνητές κρίσεις, όπως για παράδειγμα αυτή της παγκόσμιας εφοδιαστικής αλυσίδας.

Από την άποψη αυτή, η έκθεση της CIA δίνει επίσης μεγάλη έμφαση στον ρόλο που η Κίνα θα μπορούσε να διαδραματίσει στο επίπεδο της παγκόσμιας υγείας. Η αμερικανική υπηρεσία προβλέπει ότι πανδημίες και κλιματική αλλαγή θα είναι εφεξής κορυφαίες παγκόσμιες απειλές, οι οποίες αντιμετωπίζονται με διαφορετικούς τρόπους και μεθόδους από τις δημοκρατίες και από αυταρχικά καθεστώτα.

ΤΟ ΝΕΟ ΤΟΠΙΟ, Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ «ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ» ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ, Ο ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΜΕΝΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ «ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑ»

Ο πόλεμος αλλάζει τα πάντα, και στην Ευρώπη έχουμε ένα νέο γεωπολιτικό τοπίο. Στη μεγαλύτερη πολεμική σύγκρουση στην Ευρώπη μετά το 1945, η Ρωσία διεξάγει στρατιωτικές επιχειρήσεις και από την άλλη πλευρά δεν είναι μόνο η Ουκρανία. Είναι όλη η Ευρώπη, όλος ο δυτικός κόσμος που δεν απαντά με στρατιωτικές επιχειρήσεις αλλά με σκληρά οικονομικά αντίμετρα (κυρώσεις).

Η ρωσική εισβολή και ο πόλεμος στην Ουκρανία επηρεάζουν όχι μόνο το γεωπολιτικό τοπίο στη γηραιά ήπειρο, αλλά και τον ρου της διεθνούς πολιτικής. Πολλά κράτη φαίνεται πως θα δώσουν μεγαλύτερη έμφαση στους εξοπλισμούς, και ίσως υπονομευτεί η διεθνής συνεργασία για την αντιμετώπιση παγκόσμιων προβλημάτων.

Ο αρνητικός πρωταγωνιστής, ο πρόεδρος της Ρωσίας, μέχρι και πριν ξεκινήσει τον πόλεμο στην Ουκρανία, βρισκόταν ενώπιον ενός διλήμματος. Μπορούσε να επιλέξει να κάνει τη χώρα του τέτοια δύναμη που μακροπρόθεσμα θα σήμαινε μια μόνιμη στρατηγική έντασης. Μπορούσε επίσης να επιλέξει να καταστεί πρωταγωνιστής και εταίρος σε μια νέα τάξη ασφάλειας και σταθερότητας στην Ευρώπη. Έχει πλέον επιλέξει το πρώτο, και εξελίσσεται σε παρία της διεθνούς κοινότητας. Υιοθετώντας την επιλογή της τρομοκρατίας του άμαχου πληθυσμού, έχει προκαλέσει έναν πόλεμο που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σταθμός στην ιστορία της Ουκρανίας αλλά και για την εξέλιξη της εθνικής ταυτότητας των Ουκρανών. Σήμερα διαπιστώνουμε μια πρωτοφανή ενότητα λαού και στρατού στην Ουκρανία.¹⁹

Από την άλλη πλευρά, το NATO αποκτά πάλι ένα αποτύπωμα στην Ευρώπη απαραίτητο για την ασφάλειά της, προς το παρόν τουλάχιστον.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από τη δική της πλευρά, ενισχύει τη συνοχή της και βιώνει μια άμεση γεωπολιτική «ενηλικίωση» σε στρατηγικό και αμυντικό επίπεδο. Η απόφαση για χρηματοδότηση της στρατιωτικής βοήθειας προς την Ουκρανία από

19. Για μια προσέγγιση της ιστορίας της Ουκρανίας βλ., μεταξύ άλλων, Serhii Plokhy, *The Gates of Europe. A history of Ukraine*, Penguin, London 2016.

τον κοινοτικό προϋπολογισμό αποτελεί σημείο καμπής για την ιστορία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η ΕΕ αποκτά πλέον ουσιαστικό ρόλο στη γεωπολιτική σκηνή. Δεν είναι μόνο μια ήπια δύναμη-υπερασπιστής των αξιών και του κράτους δικαίου. Μπορεί να επιδείξει και σκληρή ισχύ για να υπερασπιστεί τις αξίες της ειρήνης, της δημοκρατίας, της συμφιλίωσης και της αλληλεγγύης. Χώρες αρνητές της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης διέβησαν τον Ρουβίκωνα και άλλαξαν στάση μέσα σε λίγες ημέρες. Συνειδητοποιούν πλέον την κομβική έννοια των ευρωπαϊκών συνόρων και πως το προσφυγικό ζήτημα είναι ένα πρόβλημα ευρωπαϊκό και όχι πρόβλημα εκείνων των χωρών που έτυχε να είναι πρώτη πύλη εισόδου για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σήμερα στη θέση της Ελλάδας είναι η Πολωνία και η Ουγγαρία.

«Είναι πόλεμος εναντίον του ελεύθερου κόσμου. Ο πόλεμος αυτός θα εξελιχθεί σε καταστροφή για τη Ρωσία. Βιώνουμε μια αλλαγή εποχής, ο κόσμος μετά τον πόλεμο δεν θα είναι όπως ήταν πριν», δήλωνε ο Γερμανός καγκελάριος Σολτς ακυρώνοντας μια ολόκληρη εικοσαετία Σρέντερ και Μέρκελ και αλλάζοντας τη στρατηγική κατεύθυνση και το αμυντικό δόγμα της Γερμανίας. Η έγκριση από την Μπούντεσταγκ ενός άνευ προηγουμένου προγράμματος αμυντικών δαπανών αποτελεί ιστορική ρήξη στην εξωτερική και αμυντική πολιτική της Γερμανίας, βάζοντας ταυτόχρονα τέλος στην προνομιακή σχέση του Βερολίνου με τη Μόσχα.

Πάμε λοιπόν για μια ΕΕ όχι μόνο της ήπιας ισχύος (η ΕΕ ως οικονομική δύναμη) αλλά και της σκληρής ισχύος;

Θα πρόκειται για μια τεράστια αλλαγή προς την κατεύθυνση της πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης. Αυτό που ζητούσαν όσοι μιλούσαν για την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης και έβρισκαν μικρή ανταπόκριση το κατάφερε

ο Πούτιν με την εισβολή στην Ουκρανία. Η προοπτική αυτή θα ενισχυθεί από την ξαφνική γεωπολιτική ενηλικίωση της Γερμανίας που είναι απαραίτητη για να συμπληρώσει τον ρόλο της Γαλλίας και τις προσπάθειες του προέδρου Μακρόν οι οποίες στοχεύουν στην πολιτική ενοποίηση και στη στρατηγική αυτονομία της Ευρώπης. Η ιστορική στροφή της Γερμανίας είναι το νέο μεγάλο δεδομένο από τη ρωσική εισβολή στη Ρωσία. Η απόφαση της Γερμανίας να επενδύσει στην άμυνα και να αποστείλει όπλα στην Ουκρανία εξυπηρετεί βεβαίως τόσο τις ΗΠΑ όσο και το ΝΑΤΟ, καθώς το πρόγραμμα αμυντικών δαπανών υπερκαλύπτει τον στόχο της Ατλαντικής Συμμαχίας για αμυντικές δαπάνες τουλάχιστον 2% του ΑΕΠ της χώρας.

Την ξαφνική γεωπολιτική «ενηλικίωση» της Γερμανίας ήλθε να επισημοποιήσει με τον πιο emphaticό τρόπο η ομιλία του καγκελαρίου Σολτς στην Πράγα, στο ιστορικό Πανεπιστήμιο του Καρόλου, στις 29 Αυγούστου 2022. «Για το ορατό μέλλον, η Ρωσία του Πούτιν θα προσδιορίζεται ως εχθρός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κάθε διαφωνία ανάμεσά μας, κάθε αδυναμία, ο Πούτιν θα την εκμεταλλευτεί», τόνισε ο Όλαφ Σολτς, και συμπλήρωσε πως, αν η ΕΕ δεν μεταρρυθμιστεί, θα είναι «σαν να προσκαλεί όλους όσοι στοιχηματίζουν ενάντια στην ενωμένη Ευρώπη και θέλουν να μας στρέψουν τον έναν ενάντια στον άλλο».²⁰

Το σχέδιο Σολτς για τη νέα ΕΕ περιλαμβάνει αποφάσεις πλειοψηφίας χωρίς βέτο, διεύρυνση υπό όρους, δημιουργία ευρωπαϊκού σώματος ταχείας επέμβασης, στον πυρήνα του οποίου θα βρίσκεται η Γερμανία, κοινές ευρωπαϊκές προμή-

20. «Η νέα Ε.Ε. που οραματίζεται ο Σολτς», *Η Καθημερινή*, 30.8.2022.

θειες οπλικών συστημάτων και δημιουργία κοινού συστήματος αεράμυνας. Το γερμανικό σχέδιο βλέπει μια ΕΕ που θα αποφασίζει κατά πλειοψηφία, καταργώντας το δικαίωμα βέτο σε πολλούς τομείς πολιτικής. Η λήψη αποφάσεων κατά πλειοψηφία θα μπορούσε να ξεκινήσει από τομείς όπως η επιβολή κυρώσεων ή τα ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι δε μεταβιβάσεις πόρων «πρέπει να συνδέονται με τη διατήρηση του κράτους δικαίου», υποστήριξε ο Γερμανός καγκελάριος, φωτογραφίζοντας τη σύγκρουση των Βρυξελλών με χώρες όπως η Ουγγαρία.

Οι προτάσεις ήλθαν να ταιριάζουν απόλυτα με τις προτάσεις Μακρόν για τη νέα ΕΕ όπως τις είχε καταθέσει στην ομιλία του στη Σορβόνη τον Σεπτέμβριο του 2017. Χρειάστηκε βέβαια να περάσουν πέντε χρόνια και να εισβάλει ο Πούτιν στην Ουκρανία.

Σήμερα το ευρωπαϊκό στοίχημα είναι αυτό που υπογράμμισε ο Γερμανός καγκελάριος στην Πράγα. «Να διατηρήσουμε ζωντανή την υπόσχεση της ειρήνης επιτρέποντας στην Ευρωπαϊκή Ένωση να διασφαλίσει την ανεξαρτησία και τη σταθερότητά της απέναντι σε εξωτερικές προκλήσεις».

Αυτή η «γεωπολιτική ενηλικίωση» της Γερμανίας θα βοηθήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση να αποκτήσει ουσιαστικό ρόλο στη γεωπολιτική σκηνή και να συνεχίσει να συμβάλλει στη διατήρηση της ειρήνης στην ευρωπαϊκή ήπειρο, και αυτό είναι σημαντικό και για τα συμφέροντα της χώρας μας.

Όσο για την Ελλάδα, δεν είναι μεταξύ Ανατολής και Δύσης, όπως υποστηρίζουν αρκετοί, ούτε ουδέτερη είναι, ούτε ίσες αποστάσεις τηρεί. Τις δυτικές αξίες ενστερνίζεται και τα δυτικά συμφέροντα υπερασπίζεται. Η Ελλάδα είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης (ευτυχώς) και αποτελεί εγγυητή της ειρήνης, της ασφάλειας και της συνεργασίας

στην περιοχή. Και αυτό είναι κομβικής σημασίας για την ευρωπαϊκή κυριαρχία στη σημερινή γεωπολιτική στιγμή. Γιατί χρειαζόμαστε μια πιο κυρίαρχη και πιο ανεξάρτητη Ευρώπη που θα διαθέτει στρατηγική αυτονομία. Να μπορεί να διαχειριστεί τις διεθνείς κρίσεις μόνη της και να εγγυάται τα εξωτερικά σύνορά της.

Οι εξελίξεις στην Ουκρανία, μεταξύ των πολλών νέων δεδομένων, δείχνουν και πόσο εύστοχη ήταν η στρατηγικής σημασίας εταιρική συμφωνία του Σεπτεμβρίου του 2021 μεταξύ Γαλλίας και Ελλάδας. Ό,τι επιχειρούσαν το προηγούμενο διάστημα Μακρόν και Μητσοτάκης για μια ευρωπαϊκή συνεργασία στην άμυνα και στην ασφάλεια συμπληρωματική του NATO εμφανίζεται πλέον ως βασική επιλογή για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η ρωσική εισβολή ενίσχυσε τις θέσεις όσων χωρών εργάζονταν για περισσότερη Ευρώπη. Με περισσότερη συνοχή οδηγηθήκαμε εκ των πραγμάτων σε μια νέα αλληλεγγύη συμπεριφέροντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο που συμπληρώνει και δεν ακυρώνει το εθνικό συμφέρον.

Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία έχει παρανοήσει αρκετά πράγματα σε σχέση με τα νέα γεωπολιτικά δεδομένα που έφερε ο πόλεμος της Ρωσίας στην Ουκρανία. Ο υπουργός Άμυνας Ακάρ μπορεί να δηλώνει ότι «δεν θέλει ποτέ τα προβλήματα μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας να γίνουν προβλήματα Τουρκίας-ΕΕ, Τουρκίας-NATO και Τουρκίας-Αμερικής». Όμως η Τουρκία είναι πλέον ένα μεγάλο πρόβλημα για το NATO, τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Η Ρωσία συνεχίζει τη βίαιη και παράνομη εισβολή στην Ουκρανία, και η Τουρκία όχι μόνο αποφεύγει συστηματικά να σεβαστεί τις δεσμεύσεις στο NATO και τις κοινές αρχές και αξίες που χαρακτηρίζουν αυτή τη σημαντική ευρωατλαντική σχέση, αλλά συζητά και το σενάριο

του Πούτιν να δημιουργηθεί στην Ανατολική Θράκη κόμβος για τη μεταφορά ρωσικού φυσικού αερίου.

Εφαρμόζει τη Συνθήκη του Μοντρέ και παράλληλα αμφισβητεί τη Συνθήκη της Λοζάνης, συμπλήρωμα της οποίας είναι η Συνθήκη του Μοντρέ. Εξοπλίζεται με ρωσικούς επιθετικούς πυραύλους, δεν εφαρμόζει τις κυρώσεις απέναντι στη Ρωσία, εκβιάζει τους συμμάχους της στο ΝΑΤΟ για την ένταξη Σουηδίας και Φινλανδίας, μιλά για δυνατότητα αυτοάμυνας της Τουρκίας απέναντι στην αμυντική θωράκιση των ελληνικών νησιών και συνεχίζει να εργαλειοποιεί το προσφυγικό στον Έβρο, «αξιοποιώντας» τις νησίδες του ποταμού στο πλαίσιο ενός «υβριδικού πολέμου».

Από την πλευρά τους, οι ΗΠΑ ανησυχούν για τις πληροφορίες ότι η Τουρκία εξετάζει το ενδεχόμενο αγοράς πρόσθετου ρωσικού συστήματος αντιπυραυλικής άμυνας S-400 αλλά και για τις συμφωνίες που μπορεί να έχει κάνει ο Ερντογάν με τον Πούτιν.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες αρχίζουν να πιέζουν πιο σοβαρά την Τουρκία με αφορμή τη στενή σχέση της με τη Ρωσία. Η αμερικανική κυβέρνηση προειδοποιεί τις τουρκικές επιχειρήσεις να μη συνεργαστούν με ρωσικούς θεσμούς και άτομα στα οποία έχουν επιβληθεί κυρώσεις. Οι τουρκικές εταιρείες κινδυνεύουν να υπαχθούν σε κυρώσεις από τις ΗΠΑ εάν συναλλάσσονται με Ρώσους στους οποίους έχουν επιβληθεί κυρώσεις.

Η επιμονή της Άγκυρας να διεκδικεί ρόλο διαμεσολαβητή μεταξύ Μόσχας και Κιέβου, η αποκατάσταση των σχέσεων της τόσο με το Ισραήλ όσο και με χώρες της Μέσης Ανατολής και του Κόλπου και οι προσπάθειες για επανασύνδεση με τη Συρία εντάσσονται σε ό,τι η Τουρκία περιγράφει ως «ιδιότυπη πολιτική ενεργητικής ουδετερότητας».

Μπορεί όμως μια χώρα μέλος του ΝΑΤΟ να πατάει σε διαφορετικές βάρκες ακολουθώντας μια «ενεργητική ουδετερότητα», και πόσο θα το ανεχτούν οι ΗΠΑ;

Η ΕΠΙΤΥΧΗΣ «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ» ΤΗΣ CIA ΣΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Μετά την αποτυχία της να προβλέψει τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001, η CIA είδε το γόητρό της να αμαυρώνεται. Είκοσι χρόνια αργότερα κατάφερε με τον πιο ουσιαστικό τρόπο να προβλέψει τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία και να προειδοποιήσει για ό,τι ερχόταν.

Επίσης, στις αρχές Αυγούστου του 2022 πέτυχε κάτι που προσπαθούσε χρόνια. Τη δολοφονία του αρχηγού της Αλ-Κάιντα Αϊμάν αλ-Ζαουάχρι, διαδόχου του Οσάμα Μπιν Λάντεν.²¹

Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 της είχαν δώσει έναν λόγο ύπαρξης: τον αγώνα ενάντια στους τζιχαντιστές. Ωστόσο στον αγώνα αυτόν τα προηγούμενα είκοσι χρόνια υπέπεσε σε πολλά λάθη. Παρουσίασε ψεύτικα στοιχεία για την ύπαρξη όπλων μαζικής καταστροφής στο Ιράκ,²²

21. Η δολοφονία του έγινε με πύραυλο χωρίς γόμωση, εξοπλισμένο με λεπίδες. Δεν υπήρξε ούτε έκρηξη ούτε κάποια παράπλευρη απώλεια. Βλ. «Η CIA παίρνει την εκδίκησή της», *Τα Νέα*, 20-21.8.2022.

22. Βλ. σχετικά το βιβλίο του πρώην διευθυντή της Επιτροπής Επιθεωρήσεων των Ηνωμένων Εθνών Hans Blix, *Αφοπλίζοντας το Ιράκ*, μτφρ. Αριάδνη Αλαβάνου, Εκδόσεις Α. Λιβάνη, Αθήνα 2004: «Αναρωτιέμαι πώς θα είχε αντιδράσει ο κόσμος εάν οι επιθεωρητές είχαν απλά δηλώσει ότι συμφωνούσαν με τις εκτιμήσεις των υπηρεσιών των ΗΠΑ/Ηνωμένου Βασιλείου. Ποια θα ήταν η κατάσταση εάν το Συμβούλιο Ασφαλείας είχε τότε δώσει την εξουσιοδότηση για ένοπλη δράση και κατοχή, για να βρεθεί απλώς ότι το Ιράκ δεν είχε απαγορευμένα αντικείμενα;».

βασανιστήρια κρατουμένων σε μυστικές φυλακές ανά τον κόσμο και μεγάλης κλίμακας υποκλοπές επικοινωνιών και στοιχείων Αμερικανών πολιτών που αποκάλυψε ο Έντουαρντ Σνόουντεν. Η εμμονή της να αποτρέψει μια άλλη 11η Σεπτεμβρίου «την τύφλωσε εντελώς για τις εξελίξεις στον κόσμο. Δεν είδε το 2011 τις εξεγέρσεις της Αραβικής Άνοιξης να έρχονται. Πρώτη φορά είχε συσσωρεύσει τόσες αποτυχίες από το 1947, όταν είχε δημιουργηθεί με σκοπό «να καταπολεμήσει τον κομμουνιστικό επεκτατισμό». Μετά την κατάρρευση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, κανένας αναλυτής δεν μπορούσε να περιγράψει με ακρίβεια την αποστολή της.²³

Οι επιθέσεις της Αλ-Κάιντα στους Δίδυμους Πύργους στις 11 Σεπτεμβρίου 2001 έδωσαν στη CIA λόγο ύπαρξης. Ήταν η μάχη ενάντια στους τζιχαντιστές. Όμως οι αποτυχίες της και τα ψέματα²⁴ στη συνέχεια αμαύρωσαν την εικόνα της σε τέτοιο βαθμό, που έδωσαν την ευκαιρία στον Ντόναλντ Τραμπ να τη χλευάσει δημοσίως, μιλώντας ειρωνικά στα τέλη του 2019 για «κακή διαχείριση» και «έλλειψη ευφυΐας» των στελεχών, όπως έγραψε ο ειδικός αναλυτής Vincent Jauvert στο γαλλικό περιοδικό *Nouvel Observateur* σε αφιέρωμά του στις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες.²⁵

23. «Η CIA παίρνει την εκδίκησή της», *Τα Νέα*, 20-21.8.2022.

24. Τα ψέματα που ειπώθηκαν από τη CIA για να δικαιολογηθεί η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ έχουν αφήσει βαθιά ίχνη στους συμμάχους των ΗΠΑ. Τον Φεβρουάριο του 2003, ο Κόλιν Πάουελ, υπουργός Εξωτερικών του Τζορτζ Μπους, έχοντας πίσω του τον τότε διευθυντή της CIA Τζορτζ Τένετ, παρουσίασε στη διεθνή κοινότητα την «αδιαμφισβήτητη απόδειξη» της CIA για την ύπαρξη όπλων μαζικής καταστροφής στο Ιράκ.

25. Όπως το μεταφέρει με πολλά στοιχεία η Νατάσα Μπαστέα

Η «Εταιρεία» –όπως τη μετονόμασε ο μυθιστοριογράφος Robert Littell²⁶ γιόρτασε την 75η επέτειό της, πετυχαίνοντας την ενίσχυση της εικόνας της, αποκαλύπτοντας στον κόσμο την απόφαση του Βλαντίμιρ Πούτιν να εισβάλει στην Ουκρανία, πολύ πριν μετακινηθούν τα ρωσικά στρατεύματα στα ουκρανικά σύνορα.

Και αυτό το πέτυχε η CIA χάρη σε έναν κατάσκοπο που βρισκόταν μέσα στο Κρεμλίνο, στον στενό κύκλο του Ρώσου προέδρου. Η ταυτότητα αυτού του πληροφοριοδότη, η ύπαρξη του οποίου δεν αμφισβητείται, είναι το «καλύτερα προστατευμένο μυστικό στον πλανήτη», υποστηρίζει αξιωματούχος της γαλλικής αντικατασκοπείας, και προσθέτει σύμφωνα με το *Nouvel Observateur*: «Η CIA του χρωστάει τόσα πολλά. Χάρη σε αυτόν, η αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών ανέκτησε την αξιοπιστία της μέσα σε λίγους μήνες».²⁷ Χάρη στον άνθρωπο αυτόν που βρισκόταν στον στενό κύκλο του Πούτιν αλλά και στην NSA (Εθνική Υπηρεσία Ασφαλείας) και στο NRO (Εθνικό Γραφείο Αναγνωρίσεων), δηλαδή την υπηρεσία που ελέγχει τους κατασκοπευτικούς δορυφόρους, η CIA προέβλεψε με επιτυχία τη ρωσική εισβολή γιατί διέθετε πληροφορίες σπάνιας ακρίβειας.

Ήδη από τον Νοέμβριο του 2021, αξιωματούχοι της CIA είχαν αρχίσει να περιοδεύουν σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες για να εξηγήσουν τι επρόκειτο να κάνουν οι Ρώσοι. Συναντήθηκαν με ομολόγους τους στις βρετανικές, γαλλικές,

στο εκτενές ρεπορτάζ «Η CIA παίρνει την εκδίκησή της», *Ta Néa*, 20-21.8.2022.

26. Robert Littell, *The Company: A Novel of the CIA*, Penguin Books, London 2003.

27. «Η CIA παίρνει την εκδίκησή της», *ό.π.*

γερμανικές και ιταλικές υπηρεσίες, σχηματίζοντας μια άτυπη Ομάδα των Πέντε που συναντήθηκε αρκετές φορές. Ωστόσο τις πληροφορίες που έδινε ο κατάσκοπος από το Κρεμλίνο τις παρουσίασαν μόνο στις βρετανικές υπηρεσίες.

«Οι Αμερικανοί είπαν ότι οι Ρώσοι επρόκειτο να επιτεθούν και είχαν δίκιο», θα παραδεχθεί αργότερα ο αρχηγός του επιτελείου των γαλλικών στρατευμάτων Τιερί Μπουργκάρντ.²⁸

Όταν το βράδυ της 23ης Φεβρουαρίου 2022 η Ρωσία υποστήριζε πως οι αμερικανικές πληροφορίες αποτελούσαν χειραγώγηση, ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Άντονι Μπλίνκεν βεβαίωνε τη διεθνή κοινή γνώμη ότι αυτή η «μεγάλη επίθεση» θα γινόταν «πριν από το τέλος της νύχτας». Πράγματι, η «Ειδική Στρατιωτική Επιχείρηση», όπως την αποκάλεσε το Κρεμλίνο, ξεκίνησε λίγες ώρες αργότερα. Τα ξημερώματα της 24ης Φεβρουαρίου, μόλις τέσσερις μέρες μετά το τέλος των Χειμερινών Ολυμπιακών Αγώνων στο Πεκίνο.

Την τελευταία έκθεση της CIA που βρίσκουμε στην παρούσα έκδοση την παρουσίασε στο ευρωπαϊκό αναγνωστικό κοινό το γαλλικό περιοδικό *Le Point* με εκτενές αφιέρωμα για τις μεγάλες απειλές στον κόσμο μας. Όπως την κατέγραψε σε ειδική έκδοσή του, η έκθεση της CIA περιγράφει με επιτυχία πολλές εξελίξεις και προσφέρει πολύτιμο υλικό για σκέψη και προβληματισμό. Αποφεύγει δε επιμελώς να κάνει πολιτικού

28. Συνέντευξή του στη γαλλική *Le Monde* στις 6 Μαρτίου 2022. Οι γαλλικές υπηρεσίες, όπως και οι γερμανικές και οι ιταλικές, θεώρησαν ότι η κατάκτηση της Ουκρανίας θα είχε τεράστιο κόστος για τη Ρωσία. Το λάθος αυτό θα κοστίσει τη θέση του στον στρατηγό Ερίκ Βιντό, επικεφαλής της Διεύθυνσης Στρατιωτικών Πληροφοριών της Γαλλίας, ο οποίος και απολύθηκε τρεις εβδομάδες μετά τη ρωσική εισβολή.

περιεχομένου υποδείξεις. Πλην όμως, ο αναγνώστης της έκθεσης καταλαβαίνει αμέσως ότι, στον αναδυόμενο πολυπολικό κόσμο, οι δυνάμεις του αυταρχισμού και του επιθετικού ολοκληρωτισμού θα δώσουν τον υπέρ πάντων αγώνα κατά της δυτικού τύπου φιλελεύθερης δημοκρατίας.²⁹

Η δε έννοια που η CIA δίνει στον όρο *φιλελεύθερη* στην ουσία υπονοεί τη δυτική σοσιαλδημοκρατία. Με άλλα λόγια, η έρευνα της αμερικανικής υπηρεσίας, εμμέσως πλην σαφώς, θέτει ζήτημα ορισμού και προσδιορισμού του καπιταλισμού ως αφετηρίας της μεικτής οικονομίας που ισχύει στον δυτικό κόσμο.

Οι υπηρεσίες πληροφοριών επέστρεψαν άραγε στην αρχική τους αποστολή; Η CIA ήταν η μόνη υπηρεσία που προέβλεψε ότι ο Βλαντίμιρ Πούτιν θα εισέβαλλε στην Ουκρανία, όμως στον νέο ψηφιακό κόσμο πρέπει να ανακαλύψει έναν νέο τρόπο λειτουργίας.³⁰

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία όχι μόνο έδωσε στις ΗΠΑ και πάλι έναν ουσιαστικό ρόλο για την ασφάλεια

29. Βλ. https://www.lepoint.fr/monde/rapport-de-la-cia-pandemies-et-climat-deux-risques-sous-surveillance-23-04-2022-2473080_24.php. Βλ. επίσης και την παρουσίαση της έκθεσης από τον Α. Παπανδρόπουλο, «CIA: Έτσι θα είναι ο νέος κόσμος που αναδύεται» στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο* [<https://www.ot.gr/2022/04/26/apopseis/opinion/cia-etsi-tha-einai-o-neos-kosmos-pou-anadyetai/>].

30. Η διάδοση των βιομετρικών τεχνικών καθιστά πολύ δύσκολη, αν όχι αδύνατη, την προστασία των κατασκόπων. Η CIA διαθέτει ήδη τιμήμα ψηφιακής καινοτομίας και επιχειρεί να κάνει βήματα στην τεχνητή νοημοσύνη. Ο διευθυντής της CIA Γουίλιαμ Μπερνς αποκάλυψε στους *New York Times* ότι το ένα τρίτο των υπαλλήλων της υπηρεσίας του εργάζεται πλέον στον κυβερνοχώρο. Μάλιστα, για να προσεγγίσει ικανά στελέχη, μετέδωσε το 2020 και το πρώτο τηλεοπτικό σποτ. Βλ. «Στα χρόνια των κυβερνοκατασκόπων», *Τα Νέα*, 20-21.8.2022.

στην Ευρώπη, αλλά επανέφερε τη CIA με πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαχείριση του πολέμου. Η ανακοίνωση της συνάντησης της 14ης Νοεμβρίου 2022 στην Άγκυρα του διευθυντή της CIA Γουίλιαμ Μπερνς με τον Ρώσο ομόλογό του Σεργκέι Ναρίσκιν, διευθυντή της SVR, της ρωσικής υπηρεσίας εξωτερικής ασφάλειας, ήταν μια σημαντική εξέλιξη για τις αμερικανορωσικές σχέσεις, ενδεχομένως και για τον πόλεμο στην Ουκρανία. Επρόκειτο για την πρώτη διά ζώσης συνάντηση μεταξύ ανώτατων αξιωματούχων των δύο χωρών μετά τη ρωσική εισβολή τον Φεβρουάριο του 2022. Ήταν από κάθε άποψη ενδιαφέρουσα και ίσως καθοριστική για επόμενες πρωτοβουλίες.

Η επιστροφή της CIA με έναν ρόλο πιο πολιτικό, με συμμετοχή σε σημαντική διαμεσολάβηση, επιβεβαιώνει και την εύστοχη πρωτοβουλία έκδοσης της έκθεσης της CIA σχετικά με τις απειλές που αντιμετωπίζει ο κόσμος μας, η οποία πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

Στις σελίδες αυτού του βιβλίου ο αναγνώστης θα διαβάσει την ακρόαση των αξιωματούχων των μυστικών υπηρεσιών των ΗΠΑ ενώπιον της Βουλής των Αντιπροσώπων για το θέμα της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία, αλλά και τα στοιχεία της CIA για την Ανατολική Ευρώπη και τις χώρες της Βαλτικής, αυτή την πυριτιδαποθήκη για την οποία γνωρίζουμε τόσα λίγα.

Σε ό,τι αφορά το φάσμα των απειλών, δεν πρέπει να ξεχνάμε τον υπόλοιπο κόσμο: η Κίνα συνεχίζει την τρελή κούρσα εξοπλισμών, η Βόρεια Κορέα εκτόξευσε ήδη έναν διηπειρωτικό βαλλιστικό πύραυλο, το Ιράν θέλει να επεκτείνει το πυρηνικό του πρόγραμμα και την επιρροή του. Οι αυξανόμενες επιθέσεις στον κυβερνοχώρο, η κακόβουλη χρήση των νέων τεχνολογιών, οι οικονομικές συνέπειες της πανδημίας του COVID-19 και της υπερθέρμανσης του πλανήτη, οι

μεταναστευτικές ροές, το παράνομο και εγκληματικό τράφικινγκ και η παγκόσμια τρομοκρατία θα ενταθούν.

Αυτή η προφητική και χρήσιμη έκθεση των αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών προειδοποιεί με σαφήνεια για τον κίνδυνο ενός ολοένα πιο ασταθούς και πιο συγκρουσιακού μέλλοντος που θα διαδεχθεί το τέλος της μεταψυχροπολεμικής τάξης πραγμάτων.

Πρόκειται για μια χαρτογράφηση των μελλοντικών αλλαγών που θα απασχολήσουν τη διεθνή κοινότητα.

Η επιλογή των Εκδόσεων Πεδίο να δημοσιευτεί η έκθεση και στα ελληνικά θα βοηθήσει την εγχώρια συζήτηση που είναι πολλές φορές ελληνοκεντρική, αγνοώντας τις μεγάλες προκλήσεις του περίπλοκου διεθνούς τοπίου.

Αθήνα, Νοέμβριος 2022

Σωτήρης Ντάλης

*Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων,
Διεθνούς Πολιτικής και Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*

Πρόεδρος του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου